

Is de klassieke inventaris voorbijgestreefd? Een debat over de moderne ontsluiting van archieven

De laatste jaren ontwikkelen steeds meer archiefinstellingen digitale toegangen. De technologische vooruitgang biedt de mogelijkheid om de zoekfuncties drastisch uit te breiden en meer relaties tussen de archiefbeschrijvingen, de archiefvormers en andere beschrijvingseenheden vast te leggen. Een enorme vooruitgang, die door onderzoekers vaak enthousiast wordt onthaald. De vraag is nu in welke mate de klassieke inventaris nog een rol speelt in dit verhaal. Is dit instrument volledig achterhaald?

Op 19 oktober 2010 organiseerde de werkgroep Automatisering van de VVBAD in de gebouwen van FARO de studiedag 'Is de klassieke inventaris voorbijgestreefd?'. **Eddy Put**, werkleider en archivaris in het Rijksarchief in Leuven verdedigde met zijn lezing 'Hooimijten en ijsbergen: de illusie van volledige doorzoekbaarheid?' de klassieke inventaris. **Willem Vanneste**, archivaris in het Felixarchief in Antwerpen, toonde zich met zijn presentatie 'De klassieke inventaris is niet meer' voorstander van de digitale toegang. Op basis van vijf stellingen verdedigden de sprekers hun visie.¹ Na de pleidooien moesten de 48 deelnemers van de studiedag een standpunt innemen, waarna een geanimeerde discussie volgde.

De eerste these raakte meteen de kern van de zaak: de archivaris moet zich vooral concentreren op het beschrijven van de context. De huidige technologie maakt het immers mogelijk om de complexiteit van de archiefvormer en zijn functies grondig te beschrijven. Wanneer deze contextgegevens aan de series in het archief worden gekoppeld, is de beschrijving van het archief zelf slechts secundair. Meer zelfs, de beschrijving op het niveau van het archiefbestand en de deelarchieven wordt overbodig, aangezien deze informatie perfect in de contextbeschrijving van de archiefvormer kan worden opgenomen. Volgens Willem Vanneste kan de spreekwoordelijke 'kop' van de beschrijvingsniveaus dus weggelaten worden. Een ruimere contextbeschrijving biedt tevens meer informatie aan de onderzoeker die archief wil raadplegen. Nog steeds is veel kennis slechts via de tussenkomst van de archivaris beschikbaar, wat zonde is. Tegenstanders wierpen echter op dat de beschrijving van de context nooit belangrijker mag worden dan de archiefbeschrijvingen zelf. Enerzijds bestaat het risico dat de archivaris hierdoor het archief uit het oog verliest. Het beschrijven van archief blijft één van zijn belangrijkste taken, die hij niet zomaar uit handen mag geven. Goede kennis van de context van het archief en de archiefvormer is hiervoor immers onontbeerlijk. Anderzijds kan een uitgebreide contextbeschrijving al snel uitmonden in een 'hooimijt', een berg informatie waarin niemand nog gegevens terugvindt.

De klassieke inventaris is een toegang die uitgaat van het archiefbestand van één archiefvormer en waarin een archivaris het archief weergeeft als een hiërarchisch opgebouwde structuur die de oorspronkelijke orde weerspiegelt.

De digitale toegang gaat uit van archiefreeksen en -bestanddelen. De mogelijkheden van de digitale omgeving worden benut om reeksen en bestanddelen op verschillende wijzen te benaderen en te presenteren. De gebruiker kan zelf bepalen hoe hij de archieven benadert.

De term 'digitale toegang' is voor discussie vatbaar. Het digitale aspect is immers niet de doorslaggevende factor. Een klassieke inventaris kan ook digitaal zijn en eventueel door een 'digitaal archiefbeschrijvingssysteem' worden gegenereerd. Andere mogelijke termen zijn 'moderne inventaris' of 'toegang nieuwe stijl'. Toch is het de vraag in hoeverre we hier nog van een echte toegang kunnen spreken. Het is immers eerder een systeem waaruit de gebruiker zelf op maat een toegang distilleert. Aangezien de discussie over een correcte term nog volop bezig is, kiezen we er voor om voorlopig de term 'digitale toegang' te hanteren.

Responsabilisering van de onderzoeker

Een tweede stelling beweerde dat onderzoekers tegenwoordig hun eigen datasets op basis van de uitgebreide contextinformatie samenstellen. Volgens sommigen heeft de klassieke inventaris op dit vlak terrein verloren. De 'betutteling' van de gebruiker is hiervoor een belangrijke reden. In een inventaris wordt de onderzoeker immers alleen door de structuur van het bestand en de deelarchieven naar de gegevens geleid. In veel gevallen willen mensen echter snel een antwoord op één onderzoeksvraag, waardoor dit een omslachtige procedure is. Men is dan weinig gebaat met een klassieke inventaris. Een digitale toegang biedt de gebruiker meerdere zoekmogelijkheden, waarin hij zelf zijn weg moet vinden. In dit kader kan men spreken van de 'responsabilisering' van de onderzoeker. Ook voor de archivaris bieden de extra functies van een digitale toegang voordelen. Het is immers niet meer noodzakelijk om veel tijd te investeren in het structureren van het bestand. Een beschrijving van de series en dossiers volstaat. Maar vormt het bestand an sich niet een belangrijk onderdeel van die elementaire context? Tegenstanders zijn van oordeel dat net de structuur van een klassieke inventaris een belangrijke bron van kennis is. Het zal de onderzoeker toelaten om het archief beter te begrijpen. De kwaliteitsvolle index blijft in dit kader een belangrijk hulpmiddel. Ook de archivaris zal

hem in de zoektocht naar informatie helpen. In die visie is er dan ook van 'responsabilisering' geen sprake. Het komt er op neer dat mensen een klassieke inventaris leren gebruiken en dat ze met vragen of problemen bij de archivaris terecht kunnen. Voorvechters van de klassieke inventaris wierpen ook op dat het structureren van informatie altijd een essentiële taak van de archivaris zal blijven, zelfs in het kader van een digitale toegang. De uitgebreide contextinformatie moet immers ook op een heldere en geordende manier aan de onderzoeker worden aangeboden.

De klassieke inventaris biedt dezelfde voordelen als een digitale toegang, maar is een betaalbare oplossing. Zo luidde de derde stelling. We moeten ons de vraag stellen of extra contextinformatie wel altijd even nuttig is voor de onderzoeker. Het is niet omdat de technologie het mogelijk maakt om uitgebreid de context te registreren, dat dit ook noodzakelijk is. Net zo min als de klassieke inventaris, kan de digitale toegang trouwens de inhoud van een archief grondig weergeven. De archieven zijn immers veel te rijk en te complex om volledig in onze toegangen tot hun recht te komen. De archivaris kan alleen de structuur van het archief voor de onderzoeker blootleggen. Anderen zijn van oordeel dat een digitale toegang wel degelijk een meerwaarde heeft. De technologische vooruitgang biedt de mogelijkheid om complexe relaties vast te leggen. Een goede beschrijving van de archiefvormer met zijn functies en taken zorgt er voor dat kennis over het archief, waarover aanvankelijk alleen de archiefvormer beschikte, expliciet wordt vastgelegd en dus ook voor de onderzoeker toegankelijk is. Investeren in de contextbeschrijving werkt tevens tijdsbesparend. Het volstaat om het archief vanaf het reeksniveau te beschrijven. De arbeidsintensieve taak om een archiefbestand in de structuur van een klassieke inventaris te gieten, is hierdoor verleden tijd. De archieven kunnen hierdoor sneller ontsloten worden.

Een vals gevoel van volledige doorzoekbaarheid

Verliest de gebruiker door de digitale beschrijvingen het overzicht op het archief? De voorstanders van deze vierde stelling zijn van oordeel dat de digitale toegang vooral de 'snuffelaars' ten goede komt, maar niet de 'gravers' in het archief. Deze laatste groep wordt op het verkeerde spoor gezet. Uiteindelijk zullen zij teruggrijpen naar de klassieke inventaris en beroep doen op de kennis van de archivaris om inzicht te krijgen in het geheel. Men mag er niet van uitgaan dat alle onderzoekers de juiste zoekstrategieën kennen. Het verhaal van Google toont aan dat veel mensen op een verkeerde wijze informatie vergaren. Voor een historicus blijft het cruciaal dat hij de archieven doorzoekt. Dit zal altijd meer informatie opleveren dan het invoeren van een aantal zoektermen in een digitale toegang. Het is belangrijk dat de onderzoeker hierbij geholpen wordt. Dit blijft een hoofdtak van de archivaris. Tegenstanders zijn echter van oordeel dat het overzicht in een digitale toegang wel degelijk behouden blijft. De uitgebreide contextbeschrijving en de aandacht voor het structureren en standaardi-

seren van gegevens zorgt hier immers voor. Een belangrijk verschil met de klassieke inventaris is echter dat de kennis van de archivaris door een digitale toegang meer expliciet kan worden vastgelegd. Men spreekt hierbij van het 'digitaliseren van de archivaris'. Zijn of haar kennis wordt via de uitgebreide contextbeschrijving gekoppeld aan de archieven. De informatie die de archivaris aan elke onderzoeker afzonderlijk geeft, kan op die manier aan een veel breder publiek worden aangeboden. Deze argumentatie werd echter bekritiseerd. Een geautomatiseerd systeem kan nooit een archivaris van vlees en bloed vervangen.

Hierbij aansluitend ging de discussie over de laatste stelling: levert de klassieke inventaris kwaliteit en de digitale toegang eerder kwantiteit? Eddy Put wierp op dat de digitale toegang een vals gevoel van doorzoekbaarheid geeft, hoewel de beschrijvingen slechts het topje van de ijsberg zijn. De dienstverlening via een klassieke inventaris is kwaliteitsvoller en levert op lange termijn voor een onderzoeker meer op dan een digitale toegang. Tegenstanders wezen er echter op dat de klassieke inventaris is opgebouwd volgens de regels van de archivaris, maar niet volgens de wensen van de onderzoeker. Deze laatste wil graag snel en efficiënt informatie terugvinden. De structuur van een klassieke inventaris biedt daarom niet altijd een meerwaarde. De onderzoeker moet zelf keuzes kunnen maken. De contextgegevens zullen als 'lichtbakens' fungeren in zijn zoektocht naar informatie.

Besluit

Na de geanimeerde discussies kwamen de deelnemers tot het besluit dat vooral het beste van de twee werelden nodig is. Enerzijds biedt de klassieke inventaris met zijn structuur een goed inzicht in de archieven. Het zou jammer zijn moest deze belangrijke bron van kennis verloren gaan. Anderzijds zijn de zoekfuncties van de digitale toegang een enorme verbetering. De technische mogelijkheid om de complexe context van een archief te beschrijven en relaties vast te leggen, zal voor de onderzoeker een belangrijke meerwaarde betekenen. Kortom, de klassieke inventaris en de digitale toegang bieden elk hun eigen belangrijke voordelen.

Caroline Vleugels

Archivaris Stadsarchief Leuven

Noten

1. Voor de stellingen en powerpointvoorstellingen van de sprekers, zie: <http://www.wbad.be/node/5572>.

